

ŽIVLJENJE V PRVI JUGOSLAVIJI S POUDARKOM NA SRBSKO-HRVAŠKEM SPORU

Strokovni članek | 1.04

Izvleček: Avtor je na podlagi memoarskih del obdelal obdobje od pobude za združitev južnih Slovanov s Srbijo po izbruhu prve svetovne vojne do 6. aprila 1941, ko je bila z napadom sil osi zapečaten usoda Kraljevine Jugoslavije. Kot glavna vira pri obdelavi lobiranja Jugoslovanskega odbora za združitev južnih Slovanov s Srbijo je uporabil deli Ivana Meštrovića in Bogumila Vošnjaka, srbsko-hrvaški spor pa je skušal čim bolj objektivno prikazati skozi memoarski deli voditelja Srbov Milana Stojadinovića in voditelja Hrvatov Vladka Mačka. Ker se pozablja, da je bila agrarna reforma izvedena že v prvi Jugoslaviji, je tej tematiki posvetil poseben razdelek.

Ključne besede: pobuda o združitvi južnih Slovanov, Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija, srbsko-hrvaški spor, Slovenci v prvi Jugoslaviji

Abstract: Based on a number of memoirs the essay examines the period from the first initiative to unite South Slavs with Serbia after the onset of the First World War to April 6, 1941, when the Axis Powers launched an attack upon the Kingdom of Yugoslavia and sealed its fate. The principal sources used for the purpose of analyzing the lobbying of the Yugoslav Committee for the Unification of South Slavs with Serbia were the works of Ivan Meštrović and Bogumil Vošnjak. The memoirs of Milan Stojadinović, the Serbian leader, and of the Croatian leader Vladko Maček were used to portray the conflict between Serbia and Croatia as objectively as possible. Since it is often forgotten that the agrarian reform had been carried out already in the Kingdom of Yugoslavia this process is dealt with in a special section.

Key Words: initiative for the unification of South Slavs, Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes, Kingdom of Yugoslavia, Serbian-Croatian conflict, Slovenes in the Kingdom of Yugoslavia

Ideja o nastanku Jugoslavije

Z izbruhom prve svetovne vojne so sicer redki panslovani v Avstro-Ogrski, ki so v Srbiji videli južnoslovanski Piemont,¹ začeli upati na zmago antante in posledično na razpad dvojne monarhije. Bolj realistični krogi pa so upali, da bo avstrijski cesar končno spoznal, da je skrajni čas za preoblikovanje dvojne monarhije v federativno urejeno monarhijo, kjer bi bili južni Slovani združeni v državno tvorbo. Ko je Srbiji konec leta 1914 uspelo v veliko presenečenje vseh vojskujočih strani s svojega teritorija izgnati avstro-ogrske vojake, je njena vlada 7. novembra 1914 sprejela niško deklaracijo,² s katero je združitev Srbije s Srbi, Hrvati in Slovenci habsburške monarhije postala cilj zmage v vojni. Proglas je imel nedvomno tudi taktičen namen zmanjšati borbenost južnih Slovanov v avstro-ogrski vojski. Leta 1915 se je neodvisno od srbske vlade oblikoval Jugoslovanski odbor, ustanovljen z namenom, da bi zaveznike informiral o pobudi za združitev vseh južnih Slovanov v eno državo, s čimer so njegovi člani skušali obvarovati Dalmacijo in Istro pred ozemeljskimi apetiti Italije. Ambiciozni regent Aleksander in srbski ministerski predsednik Nikola Pašić sta z odprtimi rokami sprejela člane Jugoslovanskega odbora, saj sta računala, da bosta z njihovo pomočjo lažje ustvarila Veliko Srbijo; ni pa jima bilo všeč ime odbora, saj sta želela, da se imenuje srbski.

Tako Srbija kot Jugoslovanski odbor sta v združitvi videla predvsem uresničitev lastnih interesov: ko je Bolgarija za vstop v vojno na strani antante zahtevala v drugi balkanski vojni izgubljeno ozemlje v Makedoniji, je član Jugoslovanskega odbora Frano Supilo to možnost zagrabil z obema rokama, saj je menil, da bodo zavezniki za odškodnino v prihodnjo jugoslovansko državo vključili Dalmacijo (Meštrović 1969: 55–56).

Rusija v veliko razočaranje članov Jugoslovanskega odbora ni bila naklonjena skupni državni tvorbi južnih Slovanov, bila pa je naklonjena »osvoboditvi«³ južnih Slovanov habsburške monarhije, vendar je vztrajala, da se prihodnji državi oblikujeta glede na Cerkev, kateri pripadata³ (Meštrović 1969: 39–40). Z oktobrsko revolucijo je Srbija izgubila tradicionalnega zaveznika, zato je bil Pašić prisiljen postati bolj naklonjen združitvi z južnimi Slovani habsburške monarhije.

Frano Supilo je bil najbolj ekstremističen član Jugoslovanskega odbora, ki je v svojih spomenicah predvideval celo upravno preoblikovanje Srbije; v primeru, da zavezniki ne bi bili naklonjeni Jugoslaviji, pa je zagovarjal močno Hrvaško (Vošnjak 1928: 117). Ker je prebivalce Slovenije imenoval Kranjci in je v spomenicah, ki jih je predložil zavezniškim vladam, Ljubljano zapisoval po nemško Laibach, je na sestankih Jugoslovanskega odbora prihajal v odkrit spor z najbolj pomembnim predstavnikom Slovencev v njem, Bogumilom Vošnjakom. Ker je Supilov ekstremizem škodoval stališču zaveznikov do Jugoslovanskega odbora in se je predsednik odbora postavil na Vošnjakovo stran, je bil Supilo »postavljen na stranski tir«⁴ (Vošnjak 1928: 91). Bogomilu Vošnjaku je zaradi ugleda, ki sta ga med Slovenci uživala njegov oče⁴ in stric,⁵ pripadlo prvenstvo med sicer redkimi Slovenci v Jugoslovanskem odboru.

3 Na pravoslavno Srbijo in katoliško Hrvaško.

4 Mihael Vošnjak (1837–1920) je bil zaslužen za ustanovitev hranilnic in posojilnic. Bil je poslanec v štajerskem deželnem zboru v Gradcu in v državnem zboru na Dunaju. Sodeloval je pri ustanovitvi časopisa *Veda* v Gorici.

5 Josip Vošnjak (1843–1911) je bil narodni buditelj.

1 Po vzoru gibanja za združitev Italije, kjer je Piemont odigral ključno vlogo.

2 Niko Županič je dosegel, da so v Niško deklaracijo vključili tudi Slovence.

Združitev

Ko je Pašić po sklenitvi Ženevskega sporazuma iz taktičnih razlogov⁶ odstopil, je predsednik Jugoslovanskega odbora Ante Trumbić s svojimi zahtevami pretiraval in tako nehote dosegel, da so se Srbi, pri katerih je Pašić že tik pred začetkom prve svetovne vojne začel izgubljati priljubljenost in jo dokončno izgubil s Solunskim procesom, počutili ogrožene in so strnili vrste proti »Avstrijcu«, ki naj bi po za Srbijo tako krvavi vojni prevzel pobudo (Meštrović 1969: 103).

»Nikola Pašić je menil, da je pri združitvi bistveno to, da se združi vse ozemlje, poseljeno s Srbi, pa tudi slovensko in hrvaško ozemlje.« Smiselno združitve je ponazoril s primerom sklenjenih prstov obeh rok: »Srbi in Hrvati se prepletamo kot tile prsti: kako naj potegnemo mejo in pri tem ne poškodujemo roke?« (Stojadinović 1963: 174). Iz njegovih besed je več kot očitno, da je zastopal velikosrbsko stališče; ker pa je bilo nemogoče ustvariti Veliko Srbijo brez prevelikega oškodovanja Hrvatov, je menil, da je združitev najboljša rešitev.

Po razpadu Avstro-Ogrske je bilo jasno, da se bodo Srbija in nekdanje habsburške dežele, poseljene s Slovenci, Hrvati in Srbi, združile. Ureditev prihodnje skupne države pa je bila skoraj nerešljiva težava. Anton Korošec, predsednik Narodnega sveta, se je zavzemal za federativno urejeno državo, o obliki državne ureditve pa bi razpravljali naknadno.⁷ Srbi pa so vztrajali na stališču, naj bo država unitaristično urejena, vladali pa ji bodo Kardordeviči.

29. oktobra 1918 je nastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki pa mednarodno ni bila priznana. Ker so italijanski ozemeljski apetiti postajali vse večji, je pobudo v Narodnem svetu prevzel Svetozar Pribičević, ki se je z veliko vnemo lotil prepričevanja odposlancev o smotnosti pridružitve k Srbiji; med Hrvati so bili združitvi s Srbijo najbolj naklonjeni člani dalmatinskega sabora, saj je bila Dalmacija najbolj na udaru italijanskih ozemeljskih apetitov. 1. decembra 1918 so člani Narodnega sveta prišli v avdienco k regentu Aleksandru, ki je razglasil združitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov s Kraljevino Srbijo.

Položaj v novoustanovljeni državi je bil silno napet, saj je bila država v sporu zaradi ozemlja prav z vsako sosedo, obstajala pa je tudi nevarnost, da se na njeno ozemlje razširi komunizem.

Že na mirovni konferenci v Parizu leta 1919 je prišlo do konflikta med interesi Srbov in Hrvatov: vodja delegacije Kraljevine SHS Nikola Pašić je bil za to, da bi se odpovedali Reki v zameno za Skadar, čemur pa je nasprotoval zunanji minister Kraljevine SHS dr. Ante Trumbić (Stojadinović 1963: 152). Srbom ni bilo všeč, da je na mirovni konferenci interese Slovencev zastopal nekdanji avstro-ogrski minister Ivan Žolger.⁸ Motilo jih je, da

ni razumel srbsko, zlobni jeziki pa so celo govorili, da ne zna dobro niti slovensko, zato naj bi se bil, kadar ni bilo nobenega Slovenca, ki bi prevajal, s preostalimi predstavniki delegacije sporazumeval v nemščini (Meštrović 1969: 115). Ivan Hribar je v svojih *Spominih* napisal, da je Pašiću za mesto slovenskega predstavnika na mirovni konferenci predlagal Žolgerja ravno zaradi njegove narodne zavesti, ki je v Avstro-Ogrski ni skrival. Žolger verjetno res ni razumel srbsko, vendar srbski predstavniki z njim ne bi nikoli govorili nemško, kvečjemu francosko. Hribar je tudi napisal, da je zaradi svojega pomankljivega znanja francosčine⁹ svoje mesto prepustil Žolgerju (Hribar 1928: 384–386). Zanimivo je, da je Žolger laže našel skupni jezik s Pašićem kot s Trumbićem (Meštrović 1969: 115), čeprav bi mu ta moral biti kot nekdanji cesarsko-kraljevi odvetnik po mentaliteti bližji.

Trumbić se je britanskemu ministrskemu predsedniku Lloyd Georgu in francoskemu predsedniku vlade Georgesu Clemenceauju pritožil nad usodo svojih rojakov, živčih na območju, ki je pripadlo Italiji. Lloyd George ga je prekinil: »Dovolj imam vaših pritožb, mar mislite, da bomo ostali v Parizu samo zato, da bomo znova in znova premlevali vaše zahteve? Poleg tega pa ste se do konca vojne borili proti nam.« »Toda čete naših prostovoljcev so se borile na strani Antante v Sibiriji in na solunski fronti,« mu je ugovarjal Trumbić. »Koliko moč pa so štele te čete?« »Okrog 40.000.« »40.000 vaših rojakov se je borilo na naši strani, 400.000 pa proti nam, hočete pa, da vas nagradimo, kot da bi se že od začetka vojne borili na strani zaveznikov« (Gligorijević 2002: 33).

Srbsko-hrvaški spor

Jabolko spora med Srbi in Hrvati je bilo v tem, da so nekdanji državljani dvojne monarhije kot vojaki sodelovali pri agresiji Avstro-Ogrske na Srbijo.¹⁰ Že tako nerazvita Srbija je konec vojne dočakala v ruševinah, njeno prebivalstvo je bilo zdesetkano, medtem ko so nekdanje avstrijske dežele osvoboditev dočakale z minimalno materialno škodo; vojna civilnega prebivalstva razen s splošnim pomanjkanjem ni prizadela.

Finančni položaj v novi državi nikakor ni bil rožnat; v državi sta bili v obtoku dve valuti: srbski dinar in avstro-ogrski krona. Ker je Srbija izšla iz vojne kot zmagovalka, ni nič presenetljivega, da je bil dinar bolj zaželen, njegov tečaj pa mnogo višji od tečaja krone; od sijaja nekdanje habsburške monarhije je namreč ostalo bore malo. Srbi so trdili, da je bil tečaj menjave štiri krone za en dinar postavljen velikodušno, medtem ko so imetniki kron trdili, da so bili ogoljufani.

Prva svetovna vojna je izčrpala tako zmagovalce kot poražence; zavezniki so se lahko le tolažili z mislijo, da jim bo Nemčija izplačala vojne reparacije. Celo Francija, ki je bila tradicionalna srbska posojilodajalka, se je sama morala začeti zadolževati (Stojadinović 1963: 224). Versajska mirovna konferenca je kaznovala le Nemčijo, ki pa ni mogla izplačevati pretirano visoke vojne odškodnine. Kraljevina SHS je od Avstrije, ki ni bila ka-

6 Ženevski sporazum je temeljil na suverenosti in enakopravnosti Narodnega sveta.

7 Možnost za republikansko ureditev države je propadla 8. decembra, ko je bil izdan poslovnik Ljudske skupščine, po katerem so morali poslanci ob nastopu svojega mandata priseči kralju.

8 Ivan Žolger (1867–1925) je leta 1917 postal minister brez listnice z nalogo pripraviti ustavno reformo habsburške monarhije, a je maja 1918 odstopil. Leta 1918 je bil izvoljen za rednega profesorja prava na dunajski univerzi; leta 1919 je bil med prvimi imenovan za profesorja na novoustanovljeni Pravni fakulteti v Ljubljani. Bil je zastopnik Kraljevine SHS na prvi skupščini Društva narodov v Ženevi leta 1920 in član stalnega mednarodnega razsodišča v Haagu (Simić 2001: 374–375).

9 Med prvo svetovno vojno je bila francoščina diplomatski jezik.

10 Celo voditelj Hrvatske seljačke stranke Vladko Maček je sodeloval pri napadu na Srbijo. Zanimivo je, da ni bil niti pacifistično niti panslovansko razporejen, saj je potem, ko je bil po dobljeni rani premeščen v Albanijo, kjer je v tem času vladal mir in je opravljal le naloge tehničnega značaja, prosil za premestitev v Galicijo, ker naj bi bila Albanija tako »necivilizirana« (Maček 2003: 58–64).

znovana z izplačilom vojne odškodnine, prevzela le obveznosti prejšnjega najemanja posojil, od nje je prejela samo vojaško floto, ki je nekdanja avstrijska mornarica ni hotela izročiti Italiji (Stojadinović 1963: 231). Novoustanovljena država si verjetno zato ni upala zaseči premoženja Nemcev, ker bi si s tem zaprla vrata britanskih in ameriških bank, katerih posojila so bila prepotrebna za obnovo razdejane Srbije, oborožitev vojske in cestne povezave s Splitom, ki je po izgubi Reke postal glavno пристanišče Kraljevine.

Poslanci, izvoljeni na listi Hrvatske seljačke stranke,¹¹ vse do leta 1925 v beograjski skupščini niso nastopili svojih mandatov, kar je šlo na roko srbskim strankam, ki so 28. junija 1921 z relativno večino sprejele Vidovdanske ustavo.¹² Ker pa Slovenska ljudska stranka¹³ ni hotela glasovati za sprejetje ustave, po kateri bi bila država centralistično urejena, je moral predsednik vlade Nikola Pašić za sprejetje ustave pridobiti glasove 18 poslancev Jugoslovanske muslimanske organizacije, med katerimi je bila večina begov, zato jim je obljubil, da bodo njihovi begluki izvzeti pri izvajanju zemljiške reforme (Maček 2003: 88). Za Vidovdanske ustavo je glasovala tudi Vošnjakova Samostojna kmetijska stranka.

Novo državo, upravljano iz Beograda, je zaznamovalo sovraštvo do vsega, kar je spominjalo na rajnko Avstrijo. Nekdanji avstro-ogrski častniki v vojski Kraljevine SHS niso smeli računati na napredovanje. Avstro-ogrski uradniki so bili znani po doslednosti, zato niso mogli razumeti vseprisotne skorumpiranosti, ki ni bila tuja niti najvišjim predstavnikom oblasti.¹⁴

Ker je bila Francija tradicionalna zaveznica Srbije, Čehoslovaška republika pa je občudovala »nepremagljivo« srbsko vojsko, voditelju HSS Stjepanu Radiću ni preostalo nič drugega, kot da se po pomoč za razumevanje težav Hrvatov obrne na Moskvo. Njegovo potovanje v Sovjetsko zvezo so s pridom uporabili njegovi nasprotniki, ki so ga ožigosali za komunista. Ker tedaj prav nobena država ni bila naklonjena Sovjetski zvezi, je vlada Radićevo politiko v tujini tolmačila kot komunistično in se tako spretno izognila pravemu vzroku težav v državi. Voditelj Hrvatov Stjepan Radić je svoje poslance napotil v beograjsko skupščino šele takrat, ko je bil nastop poslanskega mandata edina rešitev pred njegovo aretacijo (Stojadinović 1963: 217).

Hrvati, ki so imeli v nekdanjem ogrskem delu dvojne monarhijske relativno visoko stopnjo avtonomije, so imeli občutek, da so prišli z dežja pod kap, in niso mislili, da so »plačali« premalo za svojo osvoboditev, za katero so morali Srbi preliti reke krvi. Tudi do streljanja v skupščini naj bi prišlo zaradi pobude, da naj Srbi Hrvatom končno izstavijo račun za srbsko kri, prelito med prvo svetovno vojno. Po orožju pa ni posegel Srb, temveč Črnogorec, ki je po zagovoru obrambe »spal z revolverjem pod blazino« (Stojadinović 1963: 283). Poznejši predsednik vlade in prorežimske Jugoslovanske radikalne zajednice je v svojih spominih streljanje Puniše Račića na člane HSS podkrepil z besedami, da

so prav vsi izstreljeni strelji zadeli. No, za Stojadinovića so strelji v skupščini odjeknili ob nepravem času, saj je prav tedaj, ko je v svet prišla novica o streljanju v skupščini, govoril na kongresu Mednarodne parlamentarne unije v Parizu (Stojadinović 1963: 276–279). »Da bi kralj poskusil umiriti razgrete nacionalne strasti, je sestavo nove vlade zaupal Slovincu,¹⁵ pa tudi glavni zagovornik Puniše Račića je bil Slovenec«¹⁶ (Stojadinović 1963: 281–283).

Ker kralj po umoru prvaka HSS Stjepana Radića Hrvatom ni bil pripravljen dati zahtevane avtonomije, jim je predlagal amputacijo Hrvaške in Slovenije. Opozoril pa jih je, da bo z njihovega ozemlja umaknil vojsko. Hrvaška in Slovenija bi z vojsko ali brez nje prej kot slej postali plen ozemeljskih apetitov Italije, zato v amputacijo nista privolili. Seveda območja Hrvaške, poseljena s Srbi, ne bi prišla v poštev za amputacijo. Kmalu po usodnih streljih v beograjski skupščini je dal francoski veleposlanik Svetozarju Pribičeviću vedeti, da je za Francijo bistveno le to, da se ohrani skupna država (Pribičević 1990: 149).

Radićev naslednik na čelu HSS Vladko Maček vse do sporazuma s Cvetkovićem ni bil pripravljen z Beogradom skleniti kompromisa, ki bi Hrvaški dajal manjše pristojnosti, kot jih je imela Ogrska v nekdanji dvojni monarhiji. Mačkove zahteve so bile pretirane, saj je zahteval, da bi pod Hrvaško spadala tudi Boka Kotorska in Zemun (Meštrović 1969: 187). Med prvo svetovno vojno se je pokazala izpostavljenost Beograda, ki je bil pred agresijo Avstro-Ogrske zaščiten le z obema rekama, zato je bilo za Srbe nedopustljivo, da bi Zemun pripadel Hrvaški. Srbi so Mačkova ekstremistična stališča s pridom izkoriščali in Hrvate prikazovali kot stalne nezadovoljneže.

Verjetno je Svetozar Pribičević, vodja Srbov na Hrvaškem, doživel metamorfozo: iz žandarja, ki je z najbolj brutalnimi metodami preganjal zahteve Hrvatov po federativni preureditvi države,¹⁷ se je spreobrnil v podpornika ideje o federativno urejeni državi, zato ker se je čutil izdanega, ko je Pašić sklenil koalicio s Hrvati in ne z njim. Pribičević, katerega je regent Aleksander predstavil svoji sestri, ruski veliki kneginji, kot »človeka, ki mu je prinesel hrvaško krono«, je doživel žalostno usodo političnega zapornika, ki je smel zapustiti Jugoslavijo šele na intervencijo čehoslovaškega predsednika.

Vprašanje je, zakaj je Čehoslovaška tako aktivno protestirala proti diktaturi kralja Aleksandra (beri: zatiranju Hrvatov), ko pa ni skrivnost, da so tudi Čehi tlačili Slovake? Verjetno se odgovor skriva v trdnosti male antante,¹⁸ saj so Čehi verjetno v primeru spopada z Nemci še vedno računali, da jim bo Jugoslavija priskočila na pomoč. Pomoč Jugoslavije pa bi bila onemogočena, če bi ta morala »gasiti požar« v lastni državi.

Ko so 18. februarja 1933 ob devetih zvečer v Zagrebu z udarcem s kladivom po glavi umorili profesorja zgodovine Milana Šufflaya, je podpredsednik HSS August Košutić, ki je že pred

11 V nadaljevanju: HSS.

12 Za sprejetje Vidovdanske ustave je glasovalo 223 poslancev, proti 35, 158 pa se jih glasovanja ni udeležilo (Bogdanov 1962: 121).

13 V nadaljevanju: SLS.

14 Ivan Meštrović je bil povabljen na kosilo k Pašićevim, kjer se je razvila žolčna razprava o tem, zakaj bi moral Nikola Pašić plačati carino za oljčno olje. Pašićeva žena in hčerka sta carinika, ki ni razumel, da Nikola Pašić za lastne potrebe potrebuje tolikšno količino oljčnega olja, označili za Avstrijca (Meštrović 1971: 205–207).

15 Antonu Korošču.

16 Vinko Zorc. Puniša Račić je bil obsojen na 20 let zapor, ob nemški zasedbi Srbije je bil izpuščen na prostost; leta 1944, ko so partizanske enote skupaj z Rdečo armado osvobodile Srbijo, je bil ubit; verjetno zato, da v »novi Jugoslaviji« ne bi bilo treba odpirati starih ran, saj bi mu morali, verjetno na zahtevo Hrvatov, ponovno soditi.

17 »Uvedel je potne liste za potovanje državljanov znotraj same države; aretacije so postale nekaj povsem vsakdanjega« (Stojadinović 1963: 171).

18 Vojaško zavezništvo med Jugoslavijo, Čehoslovaško in Romunijo.

tremi leti emigriral v Nemčijo, začel zbirati podpise za peticijo proti nasilnemu ravnanju oblasti v Kraljevini Jugoslaviji; med drugimi sta jo podpisala tudi Thomas Mann in Albert Einstein (Maček 2003: 135).

Položaj Slovencev v prvi Jugoslaviji

Ko je oktobra 1918 prišel v Pariz predsednik Narodnega sveta Anton Korošec s svojim tajnikom Gregorjem Žerjavom, se je sešel z Ivanom Meštrovičem in Miloradom Draškovićem, poznejšim ministrom za notranje zadeve. Drašković je Žerjava spraševal o položaju doma in ali so južni Slovani nekdanje habsburške monarhije složni. Žerjav mu je odgovoril, da se Srbi in Slovenci odlično ujemajo in komaj čakajo, da njihovo ozemlje zasede srbska vojska: »Hrvati so manj navdušeni nad idejo o združitvi; številni združitvi nasprotujejo, vendar ima Svetozar (op. pisca: Pribičević) položaj pod nadzorom. Vse bo v redu: Srbi imajo raje Slovence kot Hrvate, in nasprotno. Srbi ste na vzhodu, Slovenci smo na zahodu, Hrvati pa se nam bodo morali prilagoditi« (Meštrovič 1969: 106).

Ugledni predstavniki slovenskega naroda, ki so v habsburški monarhiji zaradi simpatiziranja s Srbijo tvegali izgubo svobode in sekvestracijo premoženja, so pri Pašiću kmalu padli v nemilost, ker niso bili dovolj prilagodljivi za politiko, kakršno so vodili v Beogradu. V nasprotju z njimi pa je Anton Korošec znal mnogo uspešneje sodelovati s čaršijo. Čeprav je bila v Kraljevini Jugoslaviji pravoslavna cerkev privilegirana, mu je uspelo na volitvah v Dravski banovini doseči absolutno večino, kar mu v rajni Avstriji ni nikoli uspelo. Predsedniku vlade v iskanju relativne večine v skupščini zaradi obstrukcije HSS ni preostalo drugega, kot da skuša v vlado zvabiti SLS.

Ko je poznejši voditelj HSS Vladko Maček¹⁹ prvaku SLS Antonu Korošcu očitati njegovo konformno politiko do Beograda, mu je ta odgovoril, da razume Hrvate, ki so imeli v banovini Hrvaški²⁰ in Slavoniji visoko stopnjo avtonomije, zato so z nastankom nove države mnogo izgubili. Dodal je, da pa je treba razumeti Slovence, ki niso ničesar izgubili, temveč le mnogo pridobili (Maček 2003: 92). Na Slovenskem se namreč srbski vpliv ni občutil drugje kot pri dvojezičnih napisih,²¹ premeščanju domačega uradništva v bolj oddaljene predele kraljevine ter favoriziranju Srbov v vojski in pri orožnikih.

Prisotnost srbskih častnikov in žandarjev na Slovenskem je Slovincem dajala nekakšen občutek varnosti, saj jim je ostal v spominu srbski podpolkovnik Švabić, kateremu je uspelo s skupino razcapanih soborcev, ki so se vračali iz avstrijskega ujetništva, zaustaviti prodirajočo italijansko vojsko na Vrhniki in jo potisniti do Logatca, kjer je do druge svetovne vojne potekala meja med obema kraljevinama; ko se je v boje za severno mejo maja 1919 končno »vmešala« srbska vojska, je zasedla vso slovensko Koroško do Vrbskega jezera.

Za Slovence je bila združitev s Srbijo gotovo boljša odločitev kot vztrajanje v državni skupnosti s Hrvati, kjer bi verjetno prišlo do

podobnega položaja kot v Čehoslovaški republiki, kjer so Čehi dominirali nad Slovaki, saj ne smemo spregledati, da so imeli Hrvati Slovence za »planinske Hrvate« (Melik 1990: 69).

Slovenci so v Kraljevini Jugoslaviji izkoristili spor med Srbi in Hrvati in bili zaradi podpore beograjske politike nagrajeni z ustanovitvijo vseh slovenskih institucij, nujno potrebnih za avtonomno delovanje vsakega naroda, hkrati pa so bili s »članstvom« v dokaj veliki državi zaščiteni pred iredentističnimi težnjami sosednjih držav.

Bled se je potem, ko je kralj Aleksander od kneza Windischgrätz leta 1922 odkupil dvorec in ga preimenoval v *Suvobor*,²² v poletnih mesecih spremenil v prestolnico države. Nekateri podjetni Blejci so svoje hotele in penzione preimenovali tako, da so bila njihova nova imena vseh srbskim gostom: Hotel Beograd, Vila Avala, Gostilna Topola (Benedik 1993: 5–14). Zadnji jugoslovanski kralj Peter II. v svojih spominih opisuje preživljanje poletja na Bledu:

Zelo rad sem imel ta kraj, kjer sem bil vedno srečen, čeprav sta moje veselje kvarili dve stvari: pogosto je deževalo in na Bledu je bilo preveč grdih hotelov, ki so poganjali kot gobe po dežju. V mesecu juliju in avgustu so turisti iz vse Jugoslavije in tujine preplavili Bled: debeli jugoslovanski politiki, neporočene ženske iz Velike Britanije s psički, debeli Bavarci z irhastimi dokolenkami, ki so praznili vrčke piva, ter Američani, ki so s svojimi velikanskimi avtomobili zaustavljali promet (*A King's Heritage* 1955: 7–8).

Kljub prepovedi delovanja vseh strank po šestojanuarski diktaturi je Anton Korošec ostal v Beogradu, kar si je mogoče razložiti le tako, da je bil tisti, ki ni živel v Beogradu, odrinjen od aktualnega dogajanja in tako obsojen na provincialno odmaknjenost dežele, od koder je prihajal. Kaže, da se je dr. Korošec, ki je svojo kariero posvetil politiki, bal, da bi v primeru vrnitve v Dravsko banovino iz rok izpustil možnost, da bi ga kralj vključil v katero od vlad, s katerimi je neuspešno poskušal umiriti razgrete nacionalne strasti in ljudstvu prinesiti obljubljeno blagostanje.

Vinko Zorc,²³ ki je slovel kot eden najbolj uspešnih odvetnikov v prvi Jugoslaviji, je imel svojo odvetniško pisarno v Beogradu (Stojadinović 1963: 281), ki je ponujal najboljše možnosti za zaslužek. Tudi slovenska filmska diva Ita Rina se je, ko je zaslovela na filmskem platnu, pod imenom Tamara Đorđević za stalno naselila v Beogradu. Ker se Ivan Meštrovič ni hotel nastaniti v Beogradu, se je s tem zameril vladajočim krogom in ni postal član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti (Meštrovič 1969: 141–143).

Ob zadnjem neuspešnem poskusu sklenitve konkordata z Vatikanom je prišlo do nenavadnega položaja, ko je minister za notranje zadeve, sicer katoliški duhovnik, zadušil proteste sicer privilegirane pravoslavne cerkve proti ratifikaciji konkordata. Sklenitvi konkordata pa ni bil pretirano naklonjen niti voditelj Hrvatov Vladko Maček (Stojadinović 1963: 517), ki se je verjetno bal, da bo njegovo sprejetje zadovoljilo množice nezadovoljnih Hrvatov.

Anton Korošec je bil zaradi ljubljanskih punktacij med letoma

19 Kot zanimivost moram povedati, da je bil njegov oče Slovenec (Maček 2003: 12).

20 Hrvaška pod Habsburžani ni bila združena; razdeljena je bila na Hrvaško, Slavonijo, Dalmacijo, Istro in Vojno krajino. Ko je leta 1868 nastala Avstro-Ogrska, sta Kraljevina Hrvaška in Slavonija pripadli Ogrski. Reka je bila glavno pristanišče za ogrski del monarhije in zato madžarizirana.

21 V latinici in cirilici.

22 V spomin na bitko pri Suvoboru v prvi svetovni vojni.

23 Že pred prvo svetovno vojno je bil jugoslovansko usmerjen (Stojadinović 1963: 282), kar mu je pozneje lahko samo koristilo.

Naš prestolonaslednik Peter



Slika na levi:
**Pokrovitelj
«Jadranske Straže»**

Slika na desni:
Gorenjski fant



**Naša kraljica Marija
s prestolonaslednikom
Petrom**

Slika na levi:
Slavonski seljak

Slika na desni:
Črnogorski junak



Fotografije prestolonaslednika Petra, objavljene 6. septembra 1930 v *Ilustriranem Slovincu*, str. 5.

1933 in 1934 interniran na Hvaru; tik pred usodnim kraljevim uradnim obiskom v Franciji pa se je odrekel federalizmu in se izjasnil za jugoslovanstvo, vendar ga je kralj nameraval izpustiti iz internacije šele po vrnitvi iz Francije, da bi to bilo videti kot omehčanje režima.

Mnogi ocenjujejo sporazum Cvetković-Maček leta 1939 za velik neuspeh Korošca, saj je avtonomijo dobila samo Hrvaška. Ker so srbski hegemonisti z neodobravanjem sprejeli sporazum s Hrvati, se je prvak Slovenske ljudske stranke najbrž zavedal, da v tako zategnjem položaju ni smiselno vztrajati pri istih koncesijah za Slovenijo, ko pa je bila enotnost jugoslovanskih narodov pogoj za obstoj države. Predstavnik tretjega rajha, odgovoren za nemško manjšino v Jugoslaviji, je v obdobju, ko je bil Korošec

notranji minister, izjavil, da je njen položaj soliden povsod, razen v Dravski banovini (Meštrović 1969: 254).

Diktatura kralja Aleksandra

V Srbiji je že pod Obrenović obstajala institucija upravnika mesta Beograda, ki je bil poveljnik beograjske policije. Kralj Aleksander je to institucijo obdržal: poveljnik mesta Beograd je bil podrejen neposredno kralju in je hodil enkrat tedensko k njemu poročat o položaju v prestolnici. Upravnika mesta Beograda bi lahko označili kot poveljnika kraljeve obveščevalne službe, omejene predvsem na Beograd. Pod poveljstvom upravnika mesta pa so bile tudi številne žandarske sile, ki bi lahko kadarkoli intervenirale (Stojadinović 1963: 175).

Kralj se je zavedal, da je dinastijo, ki ji je pripadal, ustoličila zarotniška skupina častnikov, zato je dal novi dvor postaviti nekoliko ven iz Beograda, v varno zavetje vojašnice kraljeve garde, ki je bila najbolj oborožena garnizija v vsej državi. Ker je kralj obdobje od svojega 24. do 30. leta (s kratkimi presledki) preživel v treh vojnah, je tudi pri izgradnji svojega novega bivališča upošteval vojne razmere in dal pod dvorom zgraditi sistem podzemnih hodnikov, s katerimi je bila povezana tudi vojašnica. Da kraljeva družina v primeru vojne ne bi trpela pomanjkanja, je k dvoru spadala tudi farma, ki bi družino oskrbovala z vsem potrebnim, dobro založeno skladišče raznovrstnega blaga, lastna elektrarna in toplotna črpalka (*A King's Heritage* 1955: 4–5). Zanimivo je, da kralj ni imel rezidence na Hrvaškem; verjetno se tam ni počutil varnega. Kralj je šele na obisku pri češkem predsedniku Masaryku izvedel, da je med njegovimi podaniki tudi arhitekt, ki je načrtoval prenovo predsednikove rezidence na Hradčanih (Meštrović 1969: 157), zato je Jožetu Plečniku zaupal izgradnjo lovskega dvorca v Kamniški Bistrici, v kateri pa kralj ni preživel niti ure, saj ga je v Marséillu prehitela smrt.

Na kralja je bilo izvedenih kar nekaj atentatov, eden celo v Beogradu: po svečani razglasitvi Vidovdanske ustave je na kralja, ki se je vračal iz skupščine, pripadnik komunistične partije vrigel bombo, ki je ranila nekaj ljudi. Pripadniki skrajnega krila komunistične partije so le slab mesec za neuspehim poskusom atentata na kralja Aleksandra umorili nekdanjega ministra za notranje zadeve Milorada Draškovića, ko je v Delnicah z družino preživel dopust. Nasilje članov komunistične partije je bilo za vladu izjemno ugodno, saj so 1. avgusta v skupščini sprejeli zakon o zaščiti države, s katerim so prepovedali delovanje Komunistične partije Jugoslavije, ki je bila po volitvah leta 1920 tretja najmočnejša stranka, na njeni listi izvoljenim poslancem pa so razveljavili mandate (Gligorijević 2002: 91–95).

Nad diktaturo kralja Aleksandra niso bili navdušeni niti Srbi, ki so pod vladavino njegovega očeta živeli mnogo bolj demokratično. Po drugi strani pa kralju v tako heterogeni državi, kot je bila Jugoslavija, kjer tudi srbske stranke niso znale doseči soglasja, ni preostalo nič drugega kot vladati s trdo roko. Kralj je v želji, da med ljudstvom in njim ne bi bilo nobenega posrednika, 6. januarja 1929 uvedel diktaturo. Zanimivo je, da so diktaturo odobravajoče sprejeli tako doma kot v tujini. Ko je Meštrović čez nekaj let kralju predlagal, naj diktaturo ukine, mu je ta odgovoril, da je diktaturo lahko uvede in težko ukiniti (Meštrović 1969: 219).

Kralj je poskusil nacionalne spore preseči s preimenovanjem Kraljevine SHS v Kraljevino Jugoslavijo.²⁴ Obenem je 3. oktobra 1929 državo preoblikoval v deset banovin,²⁵ ki so se večinoma imenoval po rekah, zato da bi z integralnim jugoslovanstvom presegli medsebojne plemenske konflikte. Z oktroirano ustavo, sprejeto leta 1931, je bila v javnosti prepovedana raba plemenskih imen in simbolov. S to prepovedjo so šli tako daleč, da so v pesmi Sem deklica mlada, vesela besedo slovensko nadomestili z dravobansko²⁶ (iz Dravske banovine).

Paravojaška organizacija Orjuna²⁷ je bila do leta 1925, ko je bila ukinjena, »koristna« za oblast, saj jo je ta lahko poslala »v boj« proti sebi nastrojenim elementom (npr. stakajočim rudarjem) in si pri tem »ni umazala rok«, kot bi si jih, če bi v ta namen uporabila orožnike. Vitomil Zupan piše, da so sokoli, katerim so se pridružili še artilerijski podčastniki, zajahali vojaške konje, si opasali sablje in se na Hitlerjev rojstni dan odpravili na Kočevsko, da bi jo zagodli tamkajšnjim Nemcem. Ko so se približevali Kočevju, je poveljnik »ekspedicije« začel poveljevati v srbskem jeziku in peti *Buči morje adrijansko* (Zupan 1980: 173–176). Sokoli so bili za podobne misije zelo prikladni, saj nemški veleposlanik v Jugoslaviji tako ni mogel protestirati, da se je nad Nemci znesla regularna vojska, temveč le prorežimska telovadna organizacija.

Ob smrti kralja Aleksandra je narod presenetljivo zajela resnična žalost, ki pa je izvirala bolj iz strahu pred razpadom skupne države kot pa iz resničnih simpatij do *viteškega kralja*. Tudi poslednje besede,²⁸ ki naj bi jih pokojni kralj izrekel v Marséillu, so izražale željo po ohranitvi državne skupnosti. Vlada pa je z žalovanjem za pokojnim kraljem pretiravala²⁹ in s tem razvrednotila pristno žalost, ki jo je občutilo ljudstvo (Stojadinović 1963: 322).

»Gnila stara Jugoslavija«

Med prvo svetovno vojno so zavezniki kazali velike simpatije za »pogumne Srbe« in jim gmotno pomagali, kmalu pa so Srbi prišli na slab glas, ker so njihovi diplomatski predstavniki izkoriščali svoj položaj, poleg tega pa z donacijami niso ravnali transparentno. Potem ko je francoska policija odkrila, da so nekateri Srbi zlorabljali diplomatske potne liste in v Švico tihotapili platino, imetniki diplomatskih potnih listov niso uživali nobene protekcije več, temveč so njihovo prtljago pregledovali še bolj natančno (Meštrović 1969: 79).

Leta 1926 je družba Selection Trust od sina predsednika vlade Nikole Pašića, Radeta, odkupila koncesijo za kopanje rude v rudniku Trepča, v katerem so že v srednjem veku kopali svinec, srebro in zlato. Preden je družba odkupila koncesijo, je v rudnik poslala strokovnjake, ki so ugotovili, da se v rudniku nahajajo velike količine srebra, zlata, svinca, bakra in cinka, poleg tega pa stroški izkopa ne bi bili pretirano visoki (Avramovski 1986 a: 348–349).

Vojaški ataše v Rimu, general Milutin Nedić,³⁰ je Meštroviću pripovedoval o slabostih generala Petra Živkovića, ki je bil siva eminenca na dvoru, večkratni minister za obrambo, v času šestojanuarske diktature pa celo predsednik vlade. Meštrović je ogorčen vzkliznil, zakaj generali ne zaprosijo za avdienco pri kralju, na kateri naj zahtevajo, da odstavi ministra za obrambo ali pa naj

27 V njej so bili najbolj številčno zastopani Dalmatinci in Primorci, ki so izgubili svojo domovino in so zato s podpisiranjem režima hoteli dokazati, da je Jugoslavija njihova nova domovina (Perovšek 1994: 158).

28 »Čuvajte mi Jugoslavijo!«

29 Predstave v gledališčih so bile prepovedane, kinodvorane zaprte, v kavarnah je bila prepovedana glasba. Obvezno je bilo nošenje žalnih trakov, poštne znamke pa so bile črno obrobljene (Stojadinović 1963: 322).

30 Brat generala Milana Nedića, ki je bil med drugo svetovno vojno predsednik kvizlinške vlade v Srbiji. Milutin Nedić v kvizlinški vladi ni sodeloval.

24 Člani Jugoslovanskega odbora so si za to ime prizadevali že od leta 1915.

25 Banovine so bile začrtane tako, da so na etnično mešanih območjih omogočale prevlado Srbov.

26 Vir: Angelos Baš (1926–2008), etnolog in zgodovinar, utemeljitelj historične etnologije na Slovenskem. Njegov oče Franjo Baš (1899–1967) je bil od leta 1932 do 1941 ravnatelj Pokrajinskega muzeja v Mariboru.

jih upokoji. Nedić mu je odgovoril, da bi bili v predvojni Srbiji,³¹ ko so bili slabo plačani, pripravljeni to storiti, toda danes, ko imajo dobre plače in čakajo, da bodo izbrani v komisijo za nakup orožja v tujini, pri čemer so deležni provizije, s katero lahko v Beogradu postavijo tri- ali štirinadstropno stavbo, nihče od generalov ne da nič več na čast (Meštrović 1969: 179).

Ko je bil voditelj Hrvatov Vladko Maček leta 1930 v preiskovalnem zaporu Sodišča za zaščito države v Beogradu, je v času, namenjenem sprehajanju po zaporniškem dvorišču, k njemu prišel starejši žandar in začel pripovedovati:

Tukaj delam že skoraj 40 let; ko sem bil še mlad žandar, je bil v isti jetnišnici zaprt pokojni Nikola Pašić. Tedaj zapornikom ni bilo tako lepo kot tebi: okove so imeli na rokah in nogah. Nekoč je tik pred jutrom prišel stotnik in me vprašal, kje je Pašić, in mi ukazal, naj mu snamem okove. Pomislil sem: ustrelili ga bodo. Ko sem se po končani službi vrnil domov, sem vzel v roke časopis in prebral, da je Pašić predsednik vlade. Hvala bogu, da se mu nisem s čim zameril. Zato skušam biti s takimi, kot si ti, vedno v dobrih odnosih (Maček 2003: 132).

Za nezadovoljstvo v državi nista bila toliko kriva beograjski centralizem in velikosrbstvo kot neučinkovita in korumpirana državna uprava. V nekdanje habsburške dežele je prišla srbska navada, da so se politiki vtikali v delo uradnikov, ti pa so morali služiti strankarskim interesom (Avramovski 1986 II: 146). Tudi razmišljanje vrhov vojske in nekaterih politikov se ni dosti razlikovalo od delovanja diplomacije med prvo svetovno vojno: Radenko Stanković, eden od treh kraljevih namestnikov, je na urgentnem sestanku kronskega sveta o pristopu k osi predlagal, da bi Jugoslavija morala stopiti v vojno že zato, da je zavezniki, v katerih zmago noben član kronskega sveta ni dvomil, po končani vojni ne bi razkosali. Ker jugoslovanska vojska proti nemški ne bi bila sposobna nuditi zadostnega odpora, bi se kralj, vlada in kakih 200.000 vojakov umaknili v Grčijo, kjer bi se združili z britanskimi četami in delili njihovo usodo (Maček 2003: 212–213).

Agrarna reforma

Da bi odvrnili nevarnost komunizma, ki bi se kaj lahko iz Madžarske razširil na nekdanje habsburške dežele, in da bi odvzeli moč plemstvu in veleposestnikom, ki so bili naklonjeni rajnki Avstriji, so leta 1919 začeli izvajati agrarno reformo. Prednost pri dodelitvi veleposestnikom odvzetih zemljišč so imeli vojni veterani, ki so dobili največja zemljišča (pet ha), nato vojne sirote in invalidi, drugi agrarni interesi pa so dobili manjše kose zemlje. Agrarna reforma je bila smiselna predvsem v Vojvodini, kjer je bila večina zemlje v lasti veleposestnikov, v Bosni in Hercegovini, kjer so begi po aneksiji obdržali posest, in v Dalmaciji, kjer je vladal kolonat. Agrarna reforma v Dalmaciji zaradi pritiskov Italije ni bila izvedena, saj so bili latifundisti italijanskega porekla. Na Slovenskem je bilo odstotkovno največ veleposestnikov v Prekmurju.

Vsak bi pomislil, da Banatsko Karadordevo izvira iz časa prve srbske vstaje, vendar je to naselje nastalo z dodelitvijo zemljišč solunskim borcem po prvi svetovni vojni. S pomenljivim imenom naselja so dali novim imetnikom zemlje vedeti, komu dolgujejo posest. Da bi nekdanji veleposestniki, ki so izvirali iz vrst

plemstva, še na simbolni ravni izgubili svojo »večvrednost«, se jim po četrtem členu Vidovdanske ustave niso priznavali plemiški naslovi. Tako so bili ob uvedbi Vidovdanske ustave med 12 milijoni državljanov Kraljevine SHS le štirje predstavniki modre krvi, katerih predniki so še pred sto leti pasli svinje.

Položaj kmečkega življa

Glede na relativno nerazvitost Jugoslavije je očitno, da je pomemben delež volilnih upravičencev prihajal s podeželja in da ga zato noben politik pri predvolilni agitaciji ni »zanemaril«; nenavadno pa je, da je ljudska skupščina zaradi žetve prenehala zasedati: »Nato (op. pisca: sklepam, da v začetku junija 1926) je skupščina malce nepričakovano zasedanja preložila na jesen, saj so se poslanci, utrujeni od dolgih in žolčnih razprav, želeli posvetiti žetvi« (Avramovski 1986 I: 390). Nenavadno je, da je tolikšen del poslancev pripadal kmečkemu sloju, da so morali zaradi žetve prenehati zasedati in skupščino ponovno sklicati jeseni, ko je bil pridelek že pospravljen.

Stojadinović je napisal, da je bil v času prve vlade v Kraljevini SHS poslanec radikalne stranke tudi kmet,³² ki se v oblačilnem videzu ni zgledoval po mestu, temveč je bil oblečen kot kmet, s pisanim pasom in z velikanskim nožem ob stegnih (Stojadinović 1963: 546). Ker Stojadinović posebej omenja kmečki videz tega poslanca, s katerim je dal vsem drugim jasno vedeti, da prvenstveno zastopa interes kmetov, so se verjetno vsi drugi, ki so prav tako pripadali kmečkemu sloju, v oblačilnem videzu zgledovali po mestu.

V 30. letih ni bilo države, ki je ne bi prizadela svetovna gospodarska kriza; nanjo tudi Jugoslavija kot pretežno agrarna država ni bila odporna. Jugoslovanske kmete so najbolj prizadele nizke cene prav vseh kmetijskih pridelkov. Izboljšanje ekonomskega položaja v Jugoslaviji je povezano s poveritvijo sestave vlade Milanu Stojadinoviću, ki je dal odpisati del kmečkih dolgov, nato pa mu je uspelo doseči, da je tretji rajh po cenah, višjih od tržnih, odkupil vse viške kmetijskih pridelkov. Niti Francija niti Velika Britanija nista kazali večjega zanimanja za nakup jugoslovanskih proizvodov, tako da je prihod NSDAP na oblast zares pomenil »odrešitev« za jugoslovansko gospodarstvo.

Stjepan Radić, prvak Hrvatske seljačke stranke, naj bi imel v času agitacije na vasi obute opanke, da bi se z oblačilnim videzom približal podeželskemu prebivalstvu, nato pa naj bi si jih takoj, ko je zapustil podeželje, sezul in obul čevlje (Meštrović 1971: 222–223). Tako kralj Aleksander in njegov bratranec knez Pavle sta večkrat izjavila, da bi se laže sporazumela s Hrvati, če njihov predstavnik ne bi bil tako »kmečki«, kot je dr. Maček (Meštrović 1970: 118, 179). Milan Stojadinović je napisal, da ga je bilo gnušno opazovati, kako je pri zvijanju cigarete najprej oslinil papir (1963: 512).

Ko se je po smrti kralja Aleksandra režim omilil, je Vladko Maček na teror žandarjev odgovoril z organiziranjem Hrvatske seljačke zaštite: ko je grozila nevarnost, so se pripadniki te ilegalne organizacije, katerih oborožitev se razen v kakšni lovski puški ni popolnoma nič razlikovala od njihovih predhodnikov iz časa kmečkih uporov, hitro zbrali in zaščitili svoje stanovske kolege. Teror žandarjev je po ustanovitvi kmečke zaštite zares prenehal

32 Eden od pogojev, ki jih je moral v Kraljevini SHS in pozneje v Kraljevini Jugoslaviji izpolnjevati kandidat za poslanca, je bila pismenost.

31 Pred balkanskima vojnama in pred prvo svetovno vojno.

(Maček 2003: 167), dodati pa moram, da je tedaj v imenu mladoletnega kralja Petra vladal knez namestnik Pavle, katerega ideal je bil britanski tip parlamentarne monarhije, notranji minister pa je bil Anton Korošec.

Po nepričakovanem uspehu kmečke zaščite je poveljevanje kmečkih vrednot povezal z zatirani hrvaški narod. Oživila je organizacija Seljačka sloga, ki je skrbela za napredek podeželja: opismenjevanje in enoten nastop na tržišču sta jim omogočila znatno povišanje cen živine in kmečkih pridelkov ... Združenje je celo posredovalo v medsebojnih sporih, tako da je bil tisti, ki je neko manjšo tatvino prijavil osovraženi policiji, osramočen (Maček 2003: 169–171).

Zaključek

Srbi so zaradi presenetljive uspešnosti svoje vojske v prvi svetovni³³ vojni dobili občutek večvrednosti, zato so se do Hrvatov obnašali kot do poražencev; ko so Hrvati zahtevali federativno preureditev države, so v Beogradu menili, da lahko zadeve na Hrvaškem uredijo samo z represijo. Ko je kralj uvidel, da tudi s silo ne more urediti razmer v državi, je skušal svoje »podanike zlititi« v integralne Jugoslovane. Po kraljevi smrti je njegov bratranec, ki je bil *de facto* prvi mož v državi, *de iure* pa le prvi od treh kraljevih namestnikov,³⁴ skušal zadostiti težnjam Hrvatov, vendar je bil ujet v mrežo velikosrbov, ki so onemogočali njegovo politiko, popuščanja svoje najbolj zveste zaveznice Velike Britanije tretjemu rajhu, in datuma, ko bo polnoletni kralj prevzel oblast.

33 Silam antante je na solunski fronti uspel preboj, ko položaj na zahodni fronti še ni bil odločen. Srbska vojska je po preboju solunske fronte proti dogovoru z zavezniki sama napredovala proti okupirani domovini.

34 Kralj Aleksander je v svojem testamentu imenoval tričlansko kraljevo namestništvo, ki naj bi z državo upravljalo vse do prestolonaslednikove polnoletnosti. Kot predstavnika Hrvatov je v namestništvo imenoval Ivana Perovića. Nesporni voditelj Hrvatov Vladko Maček je napisal, da Perović ni bil ustrezen predstavnik Hrvatov, saj je bil Albanec iz zaselka Arbanasi v neposredni bližini Zadra (Maček 2003: 157). Albanci so se v omenjeni zaselek preselili v 18. stol. z območja skadarskega Sandžaka.

Stara Jugoslavija je zaradi koruptivnosti čaršije in diktature kralja Aleksandra po drugi svetovni vojni dobila vzdevek »gnila«, vendar so bila mednarodna trenja, ki so jo spremljala od ustanovitve do propada, v njeni naslednici pod krinko bratstva in enotnosti samo preložena na poznejši čas.

Viri in literatura

A King's Heritage: The Memoirs of King Peter II of Yugoslavia. London: Cassel and Company LTD, 1955.

AVRAMOVSKI, Živko: *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji: godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921–1930*. Knjiga prva. Zagreb: Globus in Arhiv Jugoslavije, 1986.

Britanci o Kraljevini Jugoslaviji: godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1931–1938. Knjiga druga. Zagreb: Globus in Arhiv Jugoslavije, 1986.

BENEDIK, Božo: *Bled, ta naš Bled!* Ljubljana: Eurodesign, 1993.

BOGDANOV, Vaso: Jugoslavija: VIII Historija / 1918–1929. V: *Enciklopedija Jugoslavije* 5. Zagreb: Leksikografski zavod, 1962, 121.

GLIGORIJEVIĆ, Branislav: *Kralj Aleksandar Karađorđević: srpsko-hrvatski spor*. Beograd: Zavod za učbenike i nastavna sredstva, 2002.

HRIBAR, Ivan: *Moji spomini. II. del: osvobojevalna doba*. Ljubljana, 1928.

MAČEK, Vladko: *Uspomeni*. Zagreb: Dom i svijet, 2003.

MELIK, Vasilij: Hrvatsko-slovenski odnosi. V: *Enciklopedija Slovenije* 4. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, 68–69.

MEŠTROVIĆ, Ivan: *Uspomene na političke ljude i događaje*. Zagreb: Matice hrvatska, 1969.

PEROVŠEK, Jure: Orjuna. V: *Enciklopedija Slovenije* 8. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994, 158.

PRIBIČEVIĆ, Svetozar: *Diktatura kralja Aleksandra*. Zagreb: Globus, 1990.

STOJADINOVIĆ, Milan: *Ni rat ni pakt: Jugoslavija između dva rata*. Buenos Aires: El Economista, 1963.

SIMIČ, Vladimir: Žolger, Ivan. V: *Enciklopedija Slovenije* 15. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001, 374–375.

VOŠNJAK, Bogumil: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu: utisci i opažanja iz doba svetskog rata i stvaranja naše države*. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1928.

ZUPAN, Vitomil: *Komedija človeškega tkiva*. Prva knjiga. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.

Life in the Kingdom of Yugoslavia and the Strife between Serbia and Croatia

Initially, the forces of the Entente had not been favorably inclined toward unification of the South Slavs incorporated into the Hapsburg Monarchy with the Kingdom of Serbia. Alexander, the Regent of Serbia, and Serbian Prime Minister Nikola Pašić were of the opinion that the territory of the Habsburg Monarchy, settled with the South Slavs, would be allotted to Serbia as the spoils of war. In order to prevent this they felt that they had to decide whether to »annex« to Serbia the entire territory or only the part with the Serbian population. But the Russian Revolution, which deprived Serbia of its most faithful ally, the tsarist Russia, and American President Woodrow Wilson's initiative for national self-determination completely changed the existing situation.

The creation of the Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes was characterized by fear of communist expansion and by revanchist claims of the neighboring states. To the detriment of Croats and Slovenes the Serbian leadership had to give in to Italian claims and started to treat Croats as the defeated party. Instead of accepting the concessions proffered by the Serbs Croats demanded home rule, which for the Serbs was totally unacceptable. Taking advantage of the conflict, Slovenes managed to solicit the foundation of the long-awaited university with Slovene as the language of instruction.